

Xavier Bougarel, *Handžar divizija. Waffen SS u Bosni 1943–1945.*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2021., 295 str.

Drugi svjetski rat je sam po sebi veoma široka tema za istraživanje. Pored historičara, ovom temom se zanimaju i oni koji se historijom ne bave profesionalno, već im koristi kao neki vid hobija. Na Zapadu se ovo vremensko razdoblje obično posmatra iz crno-bijele perspektive, gdje na jednoj strani imamo pobornike različitih radikalnih ideologija (nacizam, fašizam) i kolaboracioniste, te na drugoj strani saveznike i ostale antifašiste koji se bore za slobodni svijet. Sličan narativ se pod jakim utjecajem medija pokušava projicirati i na historiju Balkana u periodu Drugog svjetskog rata. To se najbolje oslikava u interpretacijama gdje se na jednoj strani nalaze četnici i ustaše kao zli ljudi zatrovani svojim radikalnim ideologijama, dok su na drugoj strani partizani predstavljeni kao nepogrešivi antifašisti i borci za slobodu. I dok generalno takav pogled na ovaj period ima utemeljenje u historijskoj nauci, ne smijemo ga usvojiti u potpunosti zbog njegovih manjkavosti. Možda i najveća greška koju trebamo uočiti je navodno nepostojanje ili namjerno izostavljanje nekih grupa, kao što je bila “Handžar divizija”. Iz ovog razloga, djelo Xaviera Bougarela, *Handžar divizija. Waffen SS u Bosni 1943–1945.* može se smatrati bitnim u smislu detaljnijih informacija o stvarnom stanju na teritoriji Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu

Xavier Bougarel je poznati historičar i istraživač koji radi u Centru za turske, osmanske, balkanske i srednjoazijske studije Parizu. Pored navedenog, Bougarel je svoja istraživanja proširio i na historiju islama na Balkanu, te ratne sukobe vođene na Balkanu tokom 20. stoljeća. Istraživanje Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije, te jedna posjeta Sarajevu iz 2010. godine inspirisali su ga da napiše ovu knjigu. Ponovo ističem kako je obrada ove tematike izuzetno značajna zato što je u ranije dostupnim djelima bila nedovoljno pokrivena, ili u nekim slučajevima potpuno izostavljena.

Knjiga odmah ostavlja dobar dojam zbog mapa koje se nalaze na njenom samom početku, a koje prikazuju teritorijalne promjene, kao i kretanja vojski, ali i područja zahvaćena težim ratnim dejstvima uz obilježena mjesta gdje su se desili zločini. Knjiga pored uvoda i zaključka ima

pet poglavlja. Svako od ovih poglavlja ima upečatljive naslove, te su temeljena na detaljnim istraživanjima, uz svjedočenja preživjelih žrtava, članova porodica i pripadnika 13. Waffen SS divizije.

U uvodnom dijelu, autor navodi šta je bio povod da napiše ovo djelo. Kao jedan od glavnih razloga, autor ističe neistraženost ove teme. Nakon njegovog gostovanja na jednoj konferenciji u Sarajevu, shvatio je kako bi podrobnija obrada tematike bila korisna za proučavanje šireg konteksta Drugog svjetskog rata na ovim prostorima. Autorova namjera je također bila da razbije određene predrasude o samoj diviziji i dezinformacije kojima se njoj pripisivala ideološka povezanost s nekim modernim ekstremnim frakcijama u svijetu, što u suštini nema realnog historijskog utemeljenja, za šta on nudi i dokaze.

U prvom poglavlju nazvanom *Kolaboracionizam bez uvjerenja?* Bougarel na osnovu prikupljenih podataka opisuje stanje u Kraljevini Jugoslaviji neposredno pred izbijanje Drugog svjetskog rata na ovim prostorima. On također navodi i uzroke formiranja Nezavisne Države Hrvatske. Uzimajući u obzir Hitlerovo pokroviteljstvo, ova tvorevina se smatrala marionetskom državom. Autor također daje prikaz stanja muslimanskog stanovništva, te stav njihovih uglednika, intelektualaca i uleme. U ovom poglavlju su navedene i muslimanske rezolucije iz 1941. godine, te je dat drugačiji osvrt na ono što se htjelo postići ovim rezolucijama. Još jedan posebno interesantan detalj ovog poglavlja je spomen Memoranduma upućenog Adolfu Hitleru 1. novembra 1942. godine. Mnogi su ovaj akt smatrali začetkom 13. Waffen SS divizije, dok autor nalazi i neke praktičnije razloge zbog kojih je ista uspostavljena.

Drugo poglavlje pod naslovom *Stupiti u Waffen SS i istupiti iz nje* se bavi razlozima pristupanja diviziji, ekonomskim statusom regruta, te položajem divizije unutar njemačkog vojnog aparata. U poglavlju se navodi i odnos regruta sa zapovjednim kadrom koji je u najvećoj mjeri bio okarakteriziran direktnom povezanošću njemačkog zapovjedništva i balkanskog pretežno muslimanskog ruralnog stanovništva koje je činilo značajan dio divizije. Veoma bitan dio ovog poglavlja posvećen je pobuni koja se desila 17. septembra 1943. u Villefranche-de-Rouergueu,

gdje autor iznosi svoje viđenje događaja koji je predmetom rasprava sve do današnjeg dana.

Bougarel u trećem poglavlju interesantnog naslova *Islam, pogodna religija?* objašnjava vezu između islama, islamske elite i uleme na jednoj strani te nacionalsocijalizma kao ideologije na drugoj strani. Poseban fokus je stavljen na stavove uleme i položaj imama unutar divizije. Izričito su obrađeni stavovi, djelovanje i javni istupi jerusalemskog muftije Amina al-Huseinija, uz njegova obraćanja vojnicima i ostalim muslimanima širom svijeta. Također se ističe da su Hitler i Himmler ovo iskoristili kako bi privukli muslimane, te ih približili nacionalsocijalizmu.

U četvrtom poglavlju *Od borbe protiv partizana do holokausta*, autor govori o značaju 13. SS divizije u borbi protiv partizana. Pored toga opisuje i mete ove divizije, te njihove strategije zastrašivanja i eliminacije određenih skupina. Pitanje povezanosti divizije sa zločinima holokausta je u fokusu ovog poglavlja. I mada bi diviziju neki svrstali među glavne aktere holokausta, Bougarel na osnovu činjenica dokazuje kako je uloga divizije u ovim zločinima bila sporedna, s obzirom na to da je djelovala u vrijeme kada su ustaše već poubijale, protjerale i odvele u logore veliku većinu (oko 90%) Jevreja sa ovih prostora. U vrijeme kada je divizija počela djelovati 1944. godine, Jevreja skoro da više nije ni bilo na ovim prostorima. Ipak, autor objašnjava ulogu divizije u zločinima nad ostalim partizanski orijentisanim stanovništvom, među kojima su bili i muslimani.

Posljednje, peto poglavlje *SS-ovci na selu* govori o odnosu divizije sa četnicima na jednoj strani, te odnosu divizije i vrha NDH-a na drugoj strani. Autora je posebno zaintrigirala poprilično dobra saradnja između četnika i 13. SS divizije, dok bi ideološki oni trebali biti na suprotnim stranama. Isto tako, Bougarel objašnjava i animozitet između divizije i podanika NDH, bez obzira na to što se radilo o ideološki sličnim skupinama. Još jedna zanimljiva tema koja se provlači u ovom poglavlju dotiče se sporednih aktivnosti kojima se divizija bavila, a koje su joj priskrbile dodatnu materijalnu dobit. Autor ujedno opisuje i kraj 13. SS divizije kao političkog projekta.

U zaključku, Xavier Bougarel daje vlastiti osvrt na djelo koje je zapravo zbir prikupljenih podataka, svjedočanstava i činjenica. Autor također daje i osvrt na dešavanja u kasnijem periodu nakon rata, gdje opisuje sudbine nekih članova divizije, među kojima ima i onih koji su uspjeli prilagoditi se novom režimu, te time bili aktivni učesnici društvenog života socijalističke Jugoslavije.

Smatram da je ovo djelo skup važnih informacija koje ne možemo naći u starijoj literaturi i pruža detaljniji uvid u nedovoljno obrađenu tematiku. Ono nam otvara nove vidike po pitanju Drugog svjetskog rata na ovim prostorima, te sistematično odgovara na pitanja sadržana u naslovima poglavlja. Što je najbitnije, djelo je uspjelo dati novu perspektivu u pogledu na lokalne odnose različitih frakcija tokom Drugog svjetskog rata. Ipak, tema 13. SS divizije ostaje otvorena za dalja istraživanja koja bi dodatno pojasnila stvarno stanje i ulogu divizije u vremenu njenog djelovanja.

Ainur Ahmetović